

Forgængere og bagmænd

Gregersen, Frans

Published in:
Dialektforskning i 100 år

Publication date:
2009

Document version
Peer-review version

Citation for published version (APA):
Gregersen, F. (2009). Forgængere og bagmænd: om forholdet mellem dialektforskning og sociolingvistik på og rundt om Afdeling for Dialektforskning. I A. Gudiksen, H. Hovmark, P. Quist, J. Scheuer, & I. S. Sletten (red.), *Dialektforskning i 100 år* (s. 83-106). København: Nordisk Forskningsinstitut.

FORGÆNGERE OG BAGMÆND

OM FORHOLDET MELLEM DIALEKTFORSKNING OG SOCIOLINGVISTIK PÅ OG RUNDT OM AFDELING FOR DIALEKTFORSKNING

AF FRANS GREGERSEN

Artiklen gennemgår spændingen mellem sociolingvistik og dialektforskning historisk og systematisk ud fra det synspunkt at en disciplin er karakteriseret ved både et valg af objekt og en særlig metode. For sociolingvistikken i Danmark gælder det at den længe undgik det karakteristiske objekt, storbyens sprog, i Danmark oplagt københavnsk, og endnu længere undgik at kombinere objektet med den særlige kvantitative metode hvor man indsamler sprogprøver fra mange informanter som er socialt karakteriserede ud fra en sociologisk model. Artiklen afsluttes med et kig ind i Sprogforandringscentrets værksted hvor man arbejder med en række gamle problemer på en ny måde med henblik på synteser af hvad der allerede findes af resultater.

1. Introduktion – sociolingvistik og dialektforskning

Afdeling for Dialektforskning har ifølge hjemmesiden et forskningsområde og nogle hovedopgaver. Forskningsområdet er dansk talesprog. Afdelingens hovedopgaver er som følger:

- at udforske dansk talesprog, både traditionelle dialekter, regionalsprog og moderne bysprog.
- at besvare spørgsmål om dialekter og talt dansk i almindelighed
- at undervise i discipliner der beskæftiger sig med talesprog (dialektologi, sociolingvistik, interaktionsanalyse af talt sprog m.m.)

Der opereres her med i hvert fald to niveauer, et overordnet, nemlig (dansk) talesprog (ikke som tidsskriftet 'danske talesprog') og et trinlavere hvor der skelnes mellem traditionelle dialekter, regionalsprog og moderne bysprog. Afdelingen tager sig af det hele, men det er ikke kommet af sig selv. Man skulle på forhånd mene at dialektforskere måtte tage sig af de traditionelle dialekter, og gerne også det de er blevet til, nemlig regionalsprog (for symmetriens skyld kaldt regiolekter), mens det var sociolingvister der både burde, måtte og kunne klare sociolekterne. Men selv om disciplinen sociolingvistik i løbet af det sidste tiår er kommet til ære og værdighed samt læreplansplads i

gymnasiefaget dansk¹, så findes der ikke nogen afdeling for sociolingvistik, hverken på Nordisk Forskningsinstitut eller nogetsteds i dette land. Uden at det ligefrem myldrer med dem så er der til gengæld adskillige sociolingvister på den afdeling for dialektforskning som fejrer sit jubilæum med dette bind, og de har tilsyneladende fuld ret til at være der. Hvordan kan det gå til?

Det hænger sammen med hvordan man etablerer en disciplin.

2. Dialekter og steder i landskabet²

Vi går ud fra som en selvfølge at de gamle dialektgrænser har noget med samfærdselslethed at gøre. Når den berømteste dialektgrænse i Danmark (den mellem den foranstillede og den efterstillede artikel), har lige det forløb man kan se i *Kort over de danske Folkemål* i den sydlige del af Jylland, skyldes det ifølge P.K. Thorsen netop geografi: ”Grænsen mellem Østjysk og Vestjysk har oprindeligt (på en del af strækningen, FG) været et bredt skovklædt højdedrag.” (Thorsen 1912 (1929):110). Synspunktet gives populær form af Brøndum-Nielsen i det første nummer af DF:

[...] en ny Maade at tale paa breder sig, saa langt som der paa det paagældende Tidspunkt er levende Samfærdsel, og standser, hvor denne levende Samfærdsel hører op, altsaa hvor der er en Samfærdselsgrænse.

(Brøndum-Nielsen 1927:5)

Dialekter breder sig altså fra sted til sted. Men dialektforskningens ’steder’ er ’steder på landet’. Så langt er alle enige, dialektforskningen handler om landbrugssamfundet. Det er *den snævre definition* af dialektforskning; den tager patent på et område og afgrænser det klart. Men fortsætter vi den tankegang, er der snart et tankekors der rejser sig: Hvad med sproget i byerne?

Begrebet by er et af den slags vildledende begreber som dækker over historisk set så vidt forskellige størrelser at det knapt bliver karakteriserende ud over at udpege et sted der er præget af en væsentlig større befolkningstæthed pr. km² end landets. Historisk set er der afgørende forskelle på antikkens byer, middelalderens byer og industrialismens byer.

I Danmark har der i meget lang tid, nemlig siden senmiddelalderen, været både landsbyer og købstæder. Men det er kun landsbyerne der er steder i den snævre dialektforsknings forstand, købstæderne kommer slet ikke på tale, de er bogstaveligt talt ikke til stede.

Byerne opstod som steder hvor man kunne udveksle varer. Det betyder at de oprindeligt egentlig ikke var nogens sted, og at der ikke nødvendigvis boede nogen på stedet overhovedet – det

¹ Der er da også kommet flere gymnasielærebøger i dansk sprog. Den seneste som lever op til de høje idealer i læreplanen om dækning af bl.a. sociolingvistik, er skrevet af Pia Quist og Jimmy Zander Hansen (Quist og Hansen 2007).

² Inge Lise Pedersen behandler andetsteds i dette bind dialektbegrebets historie og tilknytning til nationalstatstænkningens ideologisering af begrebet ’folk’. Opfattelsen af at det virkelige folk er bondebefolkningen på landet har for så vidt ret som den oprindelige primære produktion fandt sted som landbrug, men det er karakteristisk at ’genopdagelsen’ af folket først sker når der er andre måder at leve på. Deraf den karakteristiske andethed som de intellektuelle i byerne tilskriver bondebefolkningen, en andethed som knyttes til den autenticitet de intellektuelle selv savner. Pointen i denne sammenhæng er at de lavere klasser i byerne er fuldstændig udelukket som ’folk’. De er nemlig hverken autentiske eller skrivende.

var bare velegnet til at mødes: to veje krydsede hinanden, eller der var en naturlig havn som kunne fungere som udskibningssted og dermed betjene et større område. Vi må forestille os de første handelspladser som sæsonbetonede: Når der udveksledes varer, var der mange, ellers ingen på stedet.

Hvis man ser på figuren nedenfor, kan man se noget af den danske geografi bag bymønsteret i to forskellige epoker:

Fig. 1. viser et kort over de gamle danske byer som er købstæder. Læg mærke til dels navnet – en by hvor man køber og sælger, dels placeringen – næsten uden undtagelse ved vandet og ganske ofte inde i fjordens bund. Vand var den nemmeste trafikåre at bruge – selv om man skulle bruge årer til at trafikere den og sejl til at besejle den.

Det vi ser på billedet, er med andre ord: landbrugsland med byer og ikke omvendt. Landbruget er det primære, byerne servicere primærproduktionen: Ud over hele landet ligger byerne - med større afstand der hvor der er ringe jord, og dermed mindre primærproduktion at afsætte. Landet uden om byerne 'orienterer' sig efter byen og samvirker med den. Bemærk de mange købstæder på Bornholm og Lolland-Falster som i Danmarks post-moderne nutid er defineret som udkantområder i enhver forstand.

Købstæder i Danmark. Hvor intet årstal er angivet, er købstadsrettighederne fra før 1350.

Fig.1. Købstæder i Danmark. Efter Johansen 2005: 59

Der var en fast kerne af erhverv i sådan en købstad, men ikke nødvendigvis en fast kerne af beboere. Der er heller ikke ret langt mellem de temmelig små byer så når man var udlært i én by kunne man udmærket overtage et værksted i en anden. Mobiliteten mellem byer har givetvis været ret høj.

Industri-Danmark er en ganske anden sag. Industrialismen kom temmelig sent til Danmark, men den førte vældige omflytninger af befolkningen med sig. Der kom nye byer til mens nogle af de gamle sygnede hen. Nogle af byerne voksede imidlertid til en helt ny størrelsesorden, København til op mod en million, og langt flere af landets indbyggere boede nu i byer. Industri-Danmark kan ikke længere være dialektforskningens Danmark, måske regiolektforskningens, men måske dog det snarere er sociolingvistikens Danmark. Byerne er nemlig ikke til at overse, det er dem der får landet rundt om til at blive udlagt som rekreativt område for bybefolkningen – hvis ikke det bliver slugt af byens stadige krav på mere land.

Industrialismen skabte arbejderklassen. Store grupper af landarbejdere, fortrinsvis fra Sjælland og Øerne, drog ind til hovedstaden. Byen svulmede dermed til metropol-størrelse og blev socialt lagdelt på en ganske synlig måde, i kvarterer. Dermed bliver den sociale struktur ikke til at overse. Fra nu af undgår man ikke at karakterisere en taler socialt.

Men hvad sprog talte de i byerne? Talte de bysprog? I Norge har Amund B. Larsen skrevet om tre byers sprog allerede i begyndelsen af 1900-tallet (Kristiania (Oslo), Bergen og Stavanger). Vi har ikke noget tilsvarende i Danmark³. Det skyldes (også) dialektforskningens udvikling.

3. Bysprog mellem sociolekt og dialekt – to tidlige sociolingvistiske undersøgelser⁴

Dialektforskning handler om det talte sprog, fremgår det af afgrænsningen på instituttets hjemmeside gengivet ovenfor, ikke om det skrevne⁵. Det talte sprog på landet er enten traditionelle dialekter eller regiolekter, mens det talte sprog i byerne falder i forskellige sociolekter. En definition af dialektforskningens område (*den brede*; den der ligger til grund for forskningsområdedefinitionen ovenfor) kan således være at der er dialekter overalt, også i byerne. I den forstand var de første sociolingvister to dialektforskere som interesserede sig for henholdsvis Århus og København som dialektcentre.

³ Amund B. Larsen er da også hovedperson og den store undtagelse i Bengt Lomans fascinerende gennemgang af studiet af bymål i Norge og Sverige, Loman 1991. I indledningen henviser Loman til at K.M.Olsen i sin beskrivelse af Aabenraa bymaal (Olsen 1949) hævder at de danske Købstadsmaal kun er undersøgt i meget ringe Udstrækning (op.cit., s. 35). Dette har ført Inge Lise Pedersen til at skrive oversigten i Pedersen 2001. Der mangler imidlertid nogle linjer af denne artikel i trykket. De kan fås ved henvendelse til forfatteren. Se også note 4.

⁴ Om Århus se ellers Ella Jensen med henvisninger til Niels Åge Nielsen. Inger Schoonderbeek Hansen og Torben Arboe forbereder ifølge Schoonderbeek Hansen 2007 en ny oversigt; Marius Kristensen om Odense (DF 9/1) 1935 baseret på Niels von Hauen. Karen Margrethe Pedersen og Lise Horneman Hansen har skrevet om Svendborgsk og Finn Køster har gennemgået en del optegnelser fra fynske byer i Køster 1998 og 2000, se også Køster 2002.

⁵ Norsk sociolingvistik vil af indlysende grunde have svært ved at underskrive denne definition. Den skyldes at der ikke findes nogen dialektortografi i det danske sprogsamfund. Det har dog naturligvis ikke afholdt forskere fra fx at studere dialektal indflydelse på skriftsproget (Sandersen 2004).

Før jeg gennemgår Anker Jensens og Børge Rasmussens, i øvrigt meget forskellige, bidrag er det hensigtsmæssigt at give en model af forskelle mellem dialektologi og sociolingvistik:

Dialektforskning som landbrugssamfundets sprogforskning har landbobefolkningens talesprog som objekt. Landboen ses som repræsentanten for det autentiske folk. Det betyder at meddeleren er karakteriseret på to måder, dels som en med et bestemt erhverv knyttet til livet på landet (gårdejer, husmand, fisker, eller begge de to sidst nævnte), dels som dialekttalende (den bedste meddeler). Cirkelslutningen her er bevidst: Vi tvivler ikke på at der er forskel på talere, men netop derfor ønsker vi som meddeler den som taler mest dialektalt, hvilket ofte betyder mest gammeldags. Vi har på den måde skaffet en informant som vi i øvrigt ikke behøver at placere socialt. Han eller hun repræsenterer nemlig ikke en klasse men et steds mål: Ligesom ideen om et standardsprog er en ide der bestandig stræber efter sin opfyldelse, men aldrig når den, ses den bedste meddeler som potenseringen af det de andre på stedet stræber efter. Stedets egen røst.

Dialektforskningens metoder strækker sig fra udfyldning af udsendte spørgelister, ved lokale indsamlere eller professionelle, til samtaler og egentlig diskussion om enkeltord baseret på en fonologisk analyse, dvs. udspørgen efter sprogvidenskabelige kriterier (verber opstillet efter bøjningstype og/eller stammens udlyd osv.). I en del etnologisk inspireret dialektologi, som den danske og tyske, findes også udspørgen efter saglige kriterier: Hvordan udførte man det eller det? Hvilke ingredienser indgik i den og den praksis? osv.

Sociolingvistikken har som grundpostulat at informanten skal karakteriseres sociologisk. Det betyder at man opsøger forskelle og ikke ensighed. Sociolingvistikken kan således defineres som studiet af socialt karakteriserede individers talesprog. Dermed vil dialektologien blive en underafdeling af sociolingvistikken for så vidt 'landbobefolkning' er en social karakteristik. Man kan også lade sociolingvistik være et perspektiv på sprogforskning i det hele taget. Så definerer man området endnu bredere som: studiet af socialt karakteriserede sprogbrugeres sproglige praksis, hvad enten denne er tale eller skrift eller medieret på den ene eller anden måde.

Metoderne varierer, men centralt står den metode at indsamle talesprog via samtaler mellem en feltarbejder og en informant, det såkaldte sociolingvistiske interview. Interviewene kan være korte eller lange, de kan være styrede eller ustyrede, men interviews er universelt den mest anvendte form for sprogrprøveindsamling. I alle de sociolingvistiske undersøgelser der blev udført i begyndelsen, gælder det endvidere at der blev indsamlet materiale fra mange informanter med samme sociale baggrund. Dialektforskning nøjes heroverfor ofte med at samle (ofte mange) data fra meget få meddelere på hvert sted. Formålet er at beskrive de særtræk der adskiller dialekten fra andre dialekter. Ganske ofte fører det til at man vælger et historisk forankringspunkt for den sproglige analyse som sociolingvistikken står helt fremmed for. Der er ikke meget mening i at beskrive sociolektale forskelle ved at henvise til et rekonstrueret oldsprog, men ser man på *Kort over de danske Folkemål* og Brøndum-Nielsens *Dialekter og Dialektforskning* er det præcis det man gør. Endelig er samtlige tidlige sociolingvistiske undersøgelser kvantitative, dvs. benytter tal og procenter samt statistik til at karakterisere resultaterne. Det følger af den nævnte forskel mellem at have mange eller få talere.

3.1. Anker Jensen om Åby

Ud fra disse definitioner er dialektforskeren Anker Jensen vores første sociolingvist (Schoonderbeek 2007). I 1898 offentliggjorde han en analyse af sproget i Åby Sogn, som dengang lå uden for Århus. Nu er området for længst blevet indlemmet i storbyen.

Informanterne karakteriseres og klassificeres socialt. Der er tale om ganske mange mennesker, men Anker Jensen kendte dem alle sammen godt nok til både at kunne karakterisere deres sociale baggrund og deres sproglige praksis (s. 213, især n.1). I alt 385 personer klassificeres socialt:

- 1/3 er arbejdere og småhåndværkere
- 1/3 er husmænd
- 1/3 er gårdmænd og nogle ganske få proprietærer ('kapitalister')

Den sociologiske karakteristik af befolkningen sammenholdes nu med den sproglige:

- 57 % taler jysk: de ældste og fleste gårdmænd, halvdelen af husmændene, over halvdelen af arbejdere og håndværkere
- 17 % taler blandet: 27 unge gårdmænd (af 131), 15 husmænd (af 117) og 25 arbejdsmænd og håndværkere (af 128)
- 22 % taler rigsmål: alle proprietærer, 11 gårdmænd, 39 husmænd og 27 arbejdere og håndværkere

Umiddelbart giver det sociale mønster ikke meget mening når man sammenholder med det sproglige, men mysteriet løses hurtigt: 20 af de 27 arbejdere og håndværkere er indvandret fra Århus, og de rigsmålstalende husmænd er gartnere der afsætter deres varer til befolkningen i Århus. Det giver så et interessant blik på sprogbrugen i Åby: Det er åbenbart ikke ualmindeligt at ændre sit sprog efter hvem man er økonomisk afhængig af.

Undersøgelsen er enestående i sin karakter og original i hele sit anlæg, ikke bare ved dens sociologisk-kvantitative udgangspunkt, men også ved alle de temaer som senere sociolingvistik har interesseret sig for, men som slås an allerede her:

- Sprogholdninger tematiseres, jf. Tore Kristiansens bidrag til dette bind
- Stil tematiseres, jf. Pia Quist 2005, Gregersen 1988, Albris 1991
- Trækanalyse tematiseres: 'a' og 'jæ' (rm.: 'jeg?'), jf. Kjeld Kristensen 1978, Inge Lise Pedersen 1985
- Køn tematiseres, jf. Inge Lise Pedersen 1998
- Højskolen tematiseres, jf. Inge Lise Pedersen 1991

Århus ses i Anker Jensens undersøgelse som den nærmestliggende by, og i byerne taler man - rigsmål. Århus er åbenbart ikke jyskens hovedstad, men 'rigsmålets' bastion, jf. Peter Skautrup om byerne næsten et kvart århundrede senere:

At der for de danske Dialekter er indtrådt et Vendepunkt, vil være klart for enhver, der beskæftiger sig med Studiet deraf. Klimax er nået, Dialekternes Særpræg er på Retur. [...]Hvad der sidst vil forsvinde, er den musikalske Accent – taget i videste Forstand – thi den hindrer mindst sproglige Samkvem mellem Dialekter – og den bundet måske dybest af alle de Faktorer, der konstituerer en Dialekt.

Og en årsagsforklaring:

Årsagerne er mange og forskellige. Betragter vi Jylland som et Hele, ser vi at Rigssproget har slået store Brescher i den jyske Mur, Brescher, hvorfra det Dag for Dag sender sine Ord ud over hele Landet, nemlig Byerne.
(Skautrup 1921⁶ (1976):9f)

Det er for dialektforskningens udvikling ikke ganske uvæsentligt at Peter Skautrup udpeger Anker Jensens artikel som sit forbillede, og den jyske dialektforskning og sproghistoriske skole kan lige så godt karakteriseres som socialhistorisk som dens ideologiske anlæg er nationalromantisk.

3.2. Børge Rasmussen om københavnsk

Børge Rasmussens lille opsats om københavnsk fra DF 10/5-6 (1936-37) er baseret på samtaler med og udspørgen af en enkelt meddeler, en gammel københavnsk fhv. rebslager Edv. Kruse som var født 1853 i Adelgade men opvokset på Fælledvej, Nørrebro. Rasmussen, der i øvrigt bidrog til Brøndum-Nielsens grundbog i *Dialekter og Dialektforskning* med et – senere udkommet – tillægsbind om skånsk (sammen med Folke Roikjer), går til opgaven som til enhver anden dialektoptegnelse:

Optegnelserne er kommet i stand på to måder: dels ved en systematisk udspørgen om gadenavne, om rebslagerarbejde, om enkelte ord o.a., og dels ved almindelig samtale uden henblik på optegnelse. I det sidste tilfælde kom blyanten først frem, når det kunde gøres ganske ubemærket; der måtte da skrives efter hukommelsen; til gengæld var dette stof ganske naturlig tale, og de fleste af ordene er desuden optegnet to eller flere gange og derved sikret.

(Rasmussen 1936:113)

Denne opmærksomhed over for hvornår meddeleren er opmærksom på at blive aflyttet og hvornår der er tale om naturlig tale, vil enhver sociolingvist kunne genkende som Labovs beskrivelse af 'observatørens paradoks'. Vi vil gerne have indblik i hvordan informanten taler når vi ikke er til stede, men det er nødvendigt at vi er til stede for at få et indblik overhovedet. Lidt senere møder vi et andet velkendt sociolingvistisk fænomen:

⁶ Peter Skautrup henviser eksplicit til Anker Jensens afhandling som et forbillede (Skautrup 1921, note 1).

Et andet forhold, der gør det svært at nå til bunds i problemerne, er, at Kr.s sprog består af flere ”lag” (rigssprogspåvirkning) ovenpå sproget fra hans opvækst.
Rasmussen 1936:113

Informanten varierer med andre ord. Han udtaler ikke samme ord ens hver gang han bruger det. Engang imellem har han et blødt d i fx ’boder’, engang imellem ikke. Blødt d er, med en senere sociolingvistik begreb, en sociolingvistisk variabel.

Børge Rasmussens artikel er fuldstændig traditionelt dialektologisk i sin metode, men sociolingvistisk i sit objekt⁷. Der går da også lang tid før københavnsk optræder i DFs spalter igen.

Man kan således lave sociolingvistik på dialekter og dialektforskning på sociolekter. Metode og objekt finder ikke altid hinanden i perfekte ægteskaber; eller man kan sige at sociolingvistikken hos Anker Jensen åbner for at behandle dialektforskningens blinde plet: den sociale differentiering på landet, mens dialektforskningen med Børge Rasmussen lærer at der også tales i byerne.

4. Bysprog er ikke bare bysprog

Der er byer og så er der byen. Byen i Danmark er ubestrideligt København. Det gælder især før Århus fik sit universitet, sit musikhus, AROS og i det hele taget begyndte at opføre sig som en regional hovedstad. Før da var der København - og så en størrelsesorden ned til de næste byer. Så selv om der faktisk findes noget forskning om byernes sprog, er det mest påfaldende så lidt vi har om københavnsk. Gennembruddet kommer i form af en helt særlig bog, eller et helt særligt bogværk skulle man måske kalde det, som samler hvad der har været skrevet før og som samtidig sætter en helt ny dagsorden i kraft af det resultat den kom frem til: Dansk rigsmål er i alt væsentligt københavnsk⁸, rensat for de mest ekstreme særtræk (som derefter får status af københavnske). Jeg tænker naturligvis på Lars Brink og Jørn Lunds *Dansk Rigsmål* fra 1975. Så skulle man vel mene at med den begynder sociolingvistikens historie i Danmark? Det påfaldende er bare at Brink og Lund slet ikke var sociolingvister i metodologisk forstand⁹. Det var der en del andre samtidige der var, men de interesserede sig til gengæld med en enkelt undtagelse ikke for københavnsk, men for dialektudjævning og regionalsprog. Det er der også en forklaring på.

⁷ Se i øvrigt Brink og Lunds analyse af teksten for det indholdsmæssige, dvs. hvad Edv. Kruses sprog kan bidrage med af oplysning om det københavnske, Brink og Lund 1975: 801 og passim.

⁸ Konklusionen er foregrebet af P.K. Thorsen i 1906, men som med så meget af det P.K. Thorsen sagde, var der ikke nogen fyldig dokumentation. Den kom til overflod med Brink og Lund.

⁹ Brink og Lund siger selv om Labov 1966 i litteraturlisten som er annoteret, at ”(Dette banebrydende Arbejde stiftede vi først bekendtskab med, da materialeindsamlingen i det væsentlige var afsluttet, hvorfor det ikke har haft betydning for denne undersøgelse)” Brink og Lund 1975: 797.

5. Arven fra Weinreich

Det hele begyndte nemlig slet ikke med Labov. Labovs stamtavle er klar og ivrigt erkendt¹⁰: Labov var elev af Uriel Weinreich¹¹, og han var igen elev af André Martinet som var en fremtrædende funktionalist og strukturalist, på kanten af Prag-skolen og glossematikken, som han da indimellem også var på kant med. Den bog Labov sikkert har set som sit forbillede da han skrev *The social Stratification of English in New York City*, nemlig Uriel Weinreichs *Languages in contact*, er lige så grundlæggende for sprogkontaktstudier som Labovs bog blev det for variationslingvistikken.

Weinreich begik den genistreg at udsøge sig Schweiz som sit område. Schweiz adskiller sig afgørende fra alle andre nationalstater i Europa ved at der er tre ligestillede sprog inden for statens grænser, og ved at ingen af dem har en særlig skriftform som netop Schweiz er forbundet med. De normidealer som findes for tysk, fransk og italiensk, er fastlagt andetsteds, og det betyder at al talesprogforskning i hvad der foregår i Schweiz per definition må være dialektforskning. De talesprogsformer der er i kontakt med hinanden i Schweiz, er dialekter.

I forordet til den autoriserede udgave af Weinreichs bog skrev hans lærer André Martinet følgende:

One might be tempted to define bilingualism as divided linguistic allegiance. Divided allegiance is what strikes the unilingual person as startling, abnormal, almost uncanny, in bilingualism. Neither the layman, nor the dialectologist will use the term 'bilingualism' in the case of country folks using alternately some form of a standard language and their own patois because there should be no linguistic allegiance to the latter. Yet the concept of linguistic allegiance is too vague to be of any help in deciding, in doubtful cases, whether or not we should diagnose a bilingual situation. Furthermore, nothing would be gained for the linguist by thus restricting the use of bilingualism if this might induce the language contact specialist to exclude from his field a vast number of sociolinguistic situations that deserve careful consideration.

(Martinet 1953 (1967): vii)

Det er et historisk vigtigt skriftsted. For det første er det et opgør med tanken om 'linguistic allegiance', sproglig tilknytning, eller mere generelt holdningen til et sprog, som afgørende for en afgrænsning nedefter sådan at dialekter ligger under opmærksomhedsgrensen for sprogkontaktforskningen. (Martinet kunne som franskmand ikke forestille sig at man kunne have en tilknytning til en dialekt). Den oplagte konklusion er at sprogkontaktforskningen tværtimod må udvides til at betragte alle de mange 'sociolinguistiske situationer' (bemærk, kære læser, at dette er skrevet i 1953, 'sociolinguistic situations'!) som involverer flere koder, eller hvilket begreb man nu

¹⁰ se fx Labov 1966 (2006):ix, dedikationen i Labov 1972 og Labov 2002

¹¹ I Labov 2002 noteres det kort og godt at grunden til at Uriel Weinreich overlevede pogromerne i Litauen var at han fik en rejse til den internationale lingvistikongres i København (1936) i fødselsdagsgave. Han fyldte 13 og fulgtes med sin far Max Weinreich som var en kendt yiddish-forsker.

skal bruge for systemer på lavere niveauer end nationale (skrift)prog; hele problemet opstår jo fordi vi har at gøre med talesprog og netop ikke skriftsprog her¹².

Men for det andet er det problem som Martinet her påfører strukturalismen, i egentligste forstand velkendt: forholdet mellem empiri og teori. I teorien er sprog strukturer som hænger så godt sammen at der ikke kan rokkes ved et enkelt element uden at hele bygningen braser sammen - og dermed mirakuløst genopstår som en ny og helt anden struktur. I empirisk virkelighed er sprogbrug fuld af variation som enten ikke kan tilordnes nogen klar struktur overhovedet, eller også er tvetydig mht. hvilken en af flere mulige strukturer den skal tilordnes. Men variation er i princippet også noget der skal udryddes - strukturen er defineret ved konstanternes relation - og det betyder at hvis variationen er uafklaret, kan man slet ikke opstille nogen struktur på empirisk grundlag, eller rettere man kan opstille rigtig mange forskellige. Det rokker jo noget ved værdien af (be)grebet 'struktur' i det hele taget.

For vores historie giver Martinet-citatet nøglen til at opklare et mysterium. Hvorfor kom sociolingvistikken i Danmark ikke til at blive Laboviansk, men i stedet kontaktlingvistisk både i teori og i metodologisk praksis til trods for at den fra begyndelsen havde alle muligheder for at blive Laboviansk? Vi skal have fat i regionalsprogstanken, vi skal have koblet den med metodeudviklinger i Sverige¹³ og så har vi den tidlige danske sociolingvistik. Den tidlige danske sociolingvistik er nemlig i alt væsentligt en kvantitativ dialektologi. Den er kvantitativ fordi den indsamler sproglige data fra flere socialt karakteriserede individer, og den er dialektologi ved at beskæftige sig med forholdet mellem traditionel dialekt og hvad der findes tilbage af den: Den handler – med en enkelt undtagelse - om dialekternes udjævning til regionalsprog og om situationsspecifik sprogbrug. På landet.

6. I begyndelsen – Loman og dansk sociolingvistik Baumann

Hovedpersonen i den allertidligste fase i dansk sociolingvistik er utvivlsomt Mogens Baumann Larsen, jf. Larsen 1972¹⁴.

¹² At problemet også opstår i sammenhæng med skriftsprog og dermed er relevant for en historisk sprogforskning der tager variation alvorligt kan man bl.a. læse om i Inge Lise Pedersens bidrag til dette bind. Se også Blatt 1957 og hele Acta Congressus Madvigiani, TCLC, vol. XI.

¹³ Kristensen 1980 henviser til Kent Larssons FUMS-rapport fra 1977. Forskningskommitten i Uppsala för Modern Svenska, FUMS, blev etableret i begyndelsen af 1970'erne med Bengt Nordberg som leder og Mats Thelander som en vigtig medspiller. Inspirationen i FUMS-miljøet kom ikke først og fremmest fra Labov, men fra Gumperz og bredte sig via Kjeld Kristensen til Danmark og via Helge Omdal til Norge. Begge var tilknyttet FUMS i kortere eller længere tid.

¹⁴ Efter en kandidateksamen fra Københavns Universitet i dansk og kristendomskundskab (1955) blev MBL adjunkt på Falkonergårdens Gymnasium. Efter hans egen beretning mødte han en dag Paul Diderichsen, som havde været hans specialeeksaminator, på gaden i det indre København. Efter en kort dannet konversation om Mogenses nuværende beskæftigelse konkluderede den i visse sammenhænge stærkt handlekraftige Diderichsen at det sandelig var spild af talent at have ham sådan gående på græs i gymnasieskolen, og at han hellere måtte have et kandidatstipendium. Som sagt så gjort. Stadig ifølge legenden blev Mogens slæbt ind til Københavns Universitets hovedkasse hvor Diderichsen beordrede den noget befippede hovedkasserer Waage til at 'give den unge mand her et stipendium'. MBL var et verbalt naturtalent som aldrig kunne sige noget umorsomt eller klumpet, så historien er nok ikke blevet dårligere ved at blive lagret netop hos ham, men hvorom alting er, så slap han gymnasieskolen og blev universitetsansat. Han havde meget store administrative evner og blev derfor uundværlig på det institut for nordisk filologi som efterhånden blev dannet, og endte her som afdelingsleder. I 1973 blev han ansat i Ålborg som medlem af den ledelse under rektor Sven Caspersen

Med Mogens Baumann Larsen fik dansk sociolingvistik en *head start*. Baumann havde sammen med Bengt Loman fra Lund i perioden fra foråret 1966 til efteråret 1967 været i USA og havde der haft kontakt med alle de førende sociolingvister og selv arbejdet med materien (Loman 1993)¹⁵. Det fremgår af Lomans velskrevne erindringer fra denne periode at det centrale problem i USA netop var forholdet mellem et standardsprog og en dialekt nemlig forholdet mellem sortes engelsk, det der nu hedder Black English Vernacular (BEV) eller African American Vernacular (AAV), og at dette problem havde både en teoretisk og en anvendt side. Man vidste så godt som intet om sort engelsk og måtte derfor først beskrive det.

Det er kampene, konflikterne og resultaterne fra den periode Loman og Baumann deltager i – og at dømme efter Lomans erindringer med en aldrig svigtende ildhu (Loman 1993). De holdt med de sociolingvister der var engageret politisk, og var meget skeptiske over for de generativister som bare beskrev dialekten som enhver anden.

Baggrunden for at Mogens Baumann Larsen landede i USA midt i kampens hede var at han havde undervist i 'københavnsk – et storbyprog', og at han, som det hedder, havde 'påbegyndt en undersøgelse'. Vi får en smagsprøve på hovedpunkterne i det foredragsresumé som er trykt i Larsen 1965. Først konstaterer han at der ikke er skrevet meget på dansk om emnet¹⁶. Dernæst at et stadigt genkommende problem er hvilke kategorier man skal gå ud fra, hvilke metoder man kan anvende, og her særlig kravet om naturlighed over for hensigtsmæssighed. Mht. det første problem gælder det om man skal gå fra de sociologiske kategorier (og da hvilke) og til sproget, eller omvendt. Som bekendt har sociolingvistikken (som her NB endnu ikke var født) i langt de fleste tilfælde gjort det første¹⁷. Metodeproblemet vælger Baumann at løse ved at styre en middelkurs mellem på den ene side at sætte en række, på sociologisk basis udvalgte, meddelere til at læse en særligt tilrettelagt tekst op (hvor de sproglige ejendommeligheder så kunne sikres repræsentation) og på den anden side den helt fri samtale med samme meddelere – som iflg. forfatteren vil kræve 'et uhyre stort materiale'. Den første metode er for stiv og den sidste for besværlig. Middelkursen består i at bruge billeder som udgangspunkt for en fri samtale: "Problemerne knyttet til læsefærdigheden er fjernet, og vælges billederne ud fra kendskab til kredsen af forsøgspersoner, kan beskrivelsen få et naturligt præg." (s.4).

Resultaterne fra undersøgelsen blev aldrig publiceret, men der findes to specialer skrevet i tilknytning til undervisningen, det ene af Mette Mortensen, det andet af en person jeg i skrivende stund kan se for mine øjne, men hvis navn jeg ikke kan genkalde mig.

som skabte et nyt universitet på bar mark. Fra 1975 og til sin afgang i 1993 var han universitetets professor i nordiske sprog og underviste tillige i humanistisk datalogi. Han døde i 2001, 71 år gammel.

¹⁵ Det fremgår af publikationslisten i festskriftet fra 1993 at han ved Center for Applied Linguistics i Washington havde udgivet en publikation om 'Regional variation among Negro dialects in Selected Eastern Cities' (Andersen 1993: 93). Jeg har aldrig set andre referencer til dette værk og heller ikke set det selv.

¹⁶ Opslag i Skautrups sproghistorie giver et afsnit i Bind IV om Københavnsk med henvisninger til P.K. Thorsen, Børge Rasmussen og F. Ohrt. Verner Dahlerup henviser i sin meget korte sproghistorie til Fausbølls ordbog over gadesproget og til Karl Larsen i Dania 1893. Brink og Lund, som jo kom væsentlig senere end Baumanns foredrag, har gennemgået alt af interesse. Siden er udkommet Bojsen 1982, en maskinmesters optegnelser fra Det Kongelige Teater. Sproget bestemmes som københavnsk s. 39 og beskrives derefter.

¹⁷ Faktisk kan jeg kun komme i tanker om Barbara Horvath (1987) som eksempel på den anden vej.

Det helt centrale problem i foredraget er imidlertid forholdet mellem strukturlingvistik og sprogbrugsforskning. Hvilken form for beskrivelse kan man bruge når der ikke er strukturelle forskelle mellem de anvendte sprogformer, men kun usus-forskelle? Skal man beskrive de to 'koder' som varianter af en og samme overordnede struktur eller skal man overordne den ene (fx standardsproget)? Med henvisning først til Uriel Weinreich og til Inger Ejskjær regionalprogsartikel (se andetsteds i dette bind for en nærmere omtale heraf) siges det at "en karakteristik af forskellen på regional- og rigssprog må foretages på grundlag af usus." (s.4). I sin senere forskning, delvis udført sammen med Hanne Louise Geist (Geist og Baumann Larsen 1973 og 1974, Baumann Larsen 1973), går Baumann imidlertid mere grundlæggende til værks og etablerer først i et glimrende forsøgsdesign, iværksat over en længere årrække på det Bornholm han endte med at slå sig ned på, at der ganske vist psykologisk set er mindst tre sproglige koder på Bornholm, nemlig 'dansk' eller 'rigssprog', den lokale dialekt/de lokale dialekter og Rønnefint, men dialekterne skelnes ikke med nær så stor sikkerhed af de lokale, som af Rønneboerne¹⁸.

I en selvstændig artikel perspektiverer Baumann dette resultat på baggrund af etnografisk feltarbejde i de mange forskellige menigheder på Bornholm. Som mange andre siden, men ikke så mange før, peger han på at skift til lokalkoden betegner følelsesmæssig intensitet og personlig tilstedeværelse og en ståen inde for det sagte, mens den standarddagtige dialekt har en uhyre bredde i hvad den tillader som træk fra det egentlige standardsprog; fx kan stød, som ikke er et bornholmsk træk overhovedet, optræde i standarddialekten. Baumann har en gylden bemærkning som jeg trods sprogformen ikke vil undlade at citere:

From a strict linguistic point of view it is absurd that the islanders react to the difference between normal and "thin" dialect and do not react to the difference between "thin" dialect and Standard. On Bornholm "thin" dialect has the same function as Standard, while the local dialects has complimentary functions
(Baumann-Larsen 1973: 236)

Den overlokale dialekt, Rønnefint, har altså samme funktion som et standardsprog, dvs. københavnsk, ville have haft. Og netop det gør det muligt at låne med hænder og fødder fra 'rigsmålet'.

Den vigtigste, for vores formål i hvert fald, af de tre Bornholm-artikler Baumann fik skrevet er imidlertid Geist og Larsen 1973. Her beskrives på forbilledlig vis hvordan det teoretiske og det operationelle har været drivkraften: Hvordan laver man teoretisk sammenhængende empiri. Inspirationen ridses op i følgende passage som sammenfatter noget af det ovenstående:

¹⁸ Tore Kristiansen har i en kommentar til denne artikel påpeget at resultatet modificeres afgørende hvis man benytter den metode han har udviklet til at undersøge ubevidste holdninger til sprogformer. Så kan bornholmerne udmærket skelne mellem sprogformerne (personlig meddelelse).

En afgørende teoretisk forudsætning er den udvidelse af begrebet flersprogethed, som sociolingvistikken har ført til, og efter at der er skabt en tradition omkring analyse af sprogkontakt mellem nationalsprog, først og fremmest mellem spansk og amerikansk, er det naturligt at efterprøve synspunktet på sprogkontakter, hvor de to sprog står hinanden nær ud fra lingvistiske kriterier som i tilfældet regionalsprog over for dialekt.

En minimal forskel mellem de to mødende sprog kan lingvistisk set gøre opgaven mindre fristende, i det mindste ud fra et klassisk strukturelt synspunkt, fordi mødet ikke umiddelbart kan opfattes som interferens mellem to klart adskilte strukturer.

Afstanden mellem de to sprog kan imidlertid vurderes på et andet grundlag, nemlig ud fra den sociale sammenhæng, hvori adskillelsen fungerer.

(Geist og Baumann Larsen 1973: 82)

Vi har bevæget os et langt skridt væk fra københavnsk og problemerne med at beskrive det. Det viser sig at det teoretiske problem i forlængelse af Weinreich-Martinet's sprogkontaktforskning får forrang over for det objekt som sociolingvistikken ellers havde udvalgt sig som det primære, nemlig storby sproget, her københavnsk. Det er i hvert fald et påfaldende faktum ved dansk sociolingvistik at storbyen først kommer relativt sent ind i billedet og først for alvor bliver taget alvorligt som empirisk objekt studeret med sociolingvistikens egne metoder fra og med Projekt Bysociolingvistik og i Pia Quists og Marie Maegaards ph.d.-projekter (jf. Quist 2005 og Maegaard 2007).

I stedet bliver sociolingvisterne alle som én engageret i forholdet mellem dialekter, regiolekt (regionalsprog) og standardsproget, og metodeudviklingen bliver knyttet til dette objekt.

På den ene side har vi med Brink og Lund 1975 altså en forskning i københavnsk som skatter til Otto Jespersen og arbejder med H-former og L-former, men ikke med kvantitativ variation og træk, og slet ikke med sociolingvistiske interviews. På den anden side har vi en kvantitativ variationsforskning som arbejder med en Thelandersk/Nordbergsk eller kort sagt FUMSK metodologi, dvs. tilstræbt formelle interviews og tilstræbt uformelle gruppesamtaler, og som er vildt optaget af begrebet kodeskift inden for samme sprog og hvordan det kan konceptualiseres i form af trækanalyser. Med Inger Ejkskjær's regionalsprogsartikel var døren blevet åbnet for et mellemtrin mellem standardsproget, rigsmålet, og de traditionelle dialekter. Ind på scenen trådte en ny sprogform, det regionale standardsprog. Dette frisatte talesprogsforskningen til at gå direkte på dialektudtyndingen. Ejkskjær gav sprogformen prestige ved at lægge vægt på at den følte korrekt og placerede den dermed nærmest standardtalesproget¹⁹. Samtidig kunne man teoretisk udnytte

¹⁹ Et interview med forfatteren Jens Smærup Sørensen i Kristeligt Dagblad 28.3. 2007 kan give et andet syn på forholdet:

Man hører ikke bondesproget i dit nuværende talesprog. Hvordan forklarer du det?

-- Som et led i at blive et rigtigt bymenneske ville jeg tale sproget. Man gjorde det ikke rigtigt i Nibe. Og heller ikke i Aalborg. Jo, lærerne på gymnasiet, hvor jeg gik, gjorde. Selv sprang jeg ålborgensisk over. Skulle det være, så skulle det være! Det vil sige ... så bevidst var det jo ikke.

-- Helt lykkedes det aldrig at tale bysprog. Og jeg kender sprogfolk, der stadigvæk kan lokalisere mig til det nordvestlige Himmerland. Trods alt.

Gumperz-traditionens studier af Hemnesberget som teoretisk referencepunkt, med dens læggen vægt på det symbolske i brugen af to koder. Og koderne havde man fået foræret af Martinet-Weinreichs udvidelse af sprogbegrebet.

Man kan her fornemme en vis spænding mellem at anvende kode som et samlende begreb, dvs. overbegreb for 'traditionel dialekt', 'regionalsprog' (eller lokalt farvet standardtalesprog) og 'rigsmål' på den ene side og så trækbaserede analyser som tenderer mod at opløse sprogformen i et utal af mulige kombinationer på den anden side. En løsning er at udarbejde indekser af forskellig art hvor den relative brug af de forskellige træk samles til et overordnet karakteriserende tal for hver enkelt person. Men man slipper ikke for et referencepunkt i form af et implicit rigsmål eller en eksplicit afstand til henholdsvis traditionel dialekt og/eller rigsmål/standardtalesprog.

Der er i denne periode stor kontinuitet i emnevalg og metodevalg. Baumann og Geist arbejder med hvordan man kan afgrænse dialektformer perceptuelt på Bornholm, en linje som fører videre til Tore Kristiansens og Inge Lise Pedersens interesse for sprogholdninger²⁰ mens anvendelsen af etnografiske metoder peger frem mod Pia Quists, Marie Maegaards, Janus Møllers, Lian Malai Madsens og andres sociolingvistiske arbejder. Bent Jul Nielsen og Magda Nyberg benytter den dialektologiske trækanalyse i en rent kvantitativ undersøgelse af dialektnivelleringen i Odder og får her brug for et samlet mål for dialektudtynding, lige som Kjeld Kristensen gør det i Vinderup-undersøgelsen (se Jul Nielsen og Nyberg 1992: 60 om totalgennemsnit som et udtryk for 'rigsmålsafvigelsen' og Kristensen 1977: 57-63 om totalindex). Perioden slutter med Tore Kristiansens ph.d.-forelæsning med titlen 'Har regionalsprog en fremtid i Danmark?' hvorefter interessen forskydes fra kun at handle om sprogbrugsniveauet til også at indbefatte sprogholdningerne (Kristiansen 1992)²¹. Centralt i periodens forskning står implicit eller eksplicit dialektnivelleringsprocessens form – den såkaldte S-kurve (Jørgensen og Kristensen 1996).

Både Odder-projektet og Vinderup-projektet indgår sammen med Tore Kristiansens Næstved-projekt og en række andre undersøgelser i DGCS's store korpus som kan ses som en opsamling af de sidste tredive års talesprogsforskning. Jeg vil afslutte denne artikel med et lille kig ind i værkstedet på DGCS (se i øvrigt Gregersen 2009).

7. En københavnsk variabel - det såkaldt 'flade' a

Standardbeskrivelsen af moderne københavnsk rigsmål er at det korte a findes i to kvaliteter, en hævet æ-agtig som minder om det lange a og en åbnere kvalitet som er identisk med det gamle

Ifølge en af dine venner har dit barndomssprog overlevet i dine sætningsknuder ...

-- Det er muligt. Det oprindelige sprog er i hvert fald fortsat i mig. Rigssproget er et tillært fremmedsprog. At udtrykke sig på det er ikke en færdighed, der uden videre kommer for en dialekttalende. Jeg havde ikke let ved at skrive som ung. Hele vejen op gennem gymnasiet var jeg en dårlig stilskriver.

-- Apropos sætningsknuder, så syntes min dansklærer, at jeg skrev kluntet. Ikke desto mindre ville jeg ufortrødent være forfatter. Jeg tænkte, at når det kom til stykket, kunne jeg nok godt skrive.

²⁰ Med den vigtige forskel at Tore Kristiansen, se hans artikel i dette bind, udvider forskningen med et ubevidst niveau og på den måde elegant kan forklare hvorfor der overhovedet er disse forskelle som tilsyneladende ikke kan høres bevidst. De høres nemlig ubevidst.

²¹ Udviklingen kan bl.a. følges i Marie Maegaards bidrag til dette bind.

københavnske a og med europæiske a'er i almindelighed²². Den hævdede kvalitet findes før alveolar konsonant og morfemgrænse, herunder nul (dvs. i udlyd) mens den åbne kvalitet findes før labiale og velære konsonanter. Forholdene ved r er en særlig historie og indgår ikke i denne behandling. Det gør diftongen AJ (i 'meget', 'mejet', 'mig', 'dig', osv.) heller ikke.

De to korte a'er har længe været anset for at udgøre et glimrende sociolingvistisk termometer ud fra det synspunkt at jo højere (fladere) AN (dvs. varianten før alveolær og nul) og jo åbnere og mere tilbagetrukket et AM (dvs. varianten foran labial og velær), jo lavere social klasse havde taleren sandsynligvis. Tankegangen skyldes Brink og Lund 1975. Denne kontrasthypotese er blevet undersøgt to gange. I 1980 offentliggjorde Jens Normann Jørgensen en undersøgelse i SAML som hed 'Det flade a vil sejre' og i 1991 kom Projekt Bysociolingvistik's undersøgelsesresultat.

Jens Normann Jørgensen sammenfatter selv sin undersøgelses resultater som følger:

For AN:

Konklusionen (...) er, at det korte lyse a er fladt hos lavsociale meddelere, ikke-fladt hos højsociale. Kvinder har som regel oftere ikke-fladt a end mænd, men i begge tilfælde er forskellene under udligning til fordel for fladt a.²³

(Normann Jørgensen 1980:86)

For AM:

Hovedsagen (...) er dog, at Brink og Lunds beskrivelse i alt væsentligt er blevet bekræftet: der er en sammenhæng mellem social status og udtale af dette træk, således at lavsociale hyppigere har den tilbagetrukne variant og der er hos højsociale en aldersmæssig sammenhæng, således at unge hyppigere har den end ældre. [...] Forskellen mellem kønnene består [...] i, at mændenes udtale viser større sociale forskelle end kvindernes og i, at der er flere mænd med udtale af lav social sammenhæng [...]

(Normann Jørgensen 1980:76; 80)

Disse resultater svarer ikke helt til dem Henrik Holmberg når frem til i Projekt Bysociolingvistik's undersøgelse hvor han konkluderer, først om AN: "*There are no social class differences worth talking about and this goes for both styles.*" (Holmberg 1991: 122), og dernæst for AM:

The tests agree [...] that the class differences in casual style are significant, they disagree only as to non-casual style. Og senere om køn: All tests pronounce unanimously that the differences in the

²² Det er stadig ikke ganske klart hvordan det historiske forhold er mellem det lange a's hævdede udtale i dansk standardsprog og det korte a's hævdede variant. Loman 1991 har et interessant citat fra Rydqvists Svenska språkets lagar: "Køpenhamnskan, hvars långa a, med en egen dragning åt ä, Svensken finner lika svårt att utsäga, som Dansken vårt" (IV:194f). Rydqvists værk er fra 1850-83 (hvor bind VI udkom) så allerede ét eller andet sted i midten af 1800-tallet lå det altså klart for svenskerne at langt a i Københavnsk blev udtalt æ-agtigt som i moderne dansk.

²³ Jf. afhandlingens titel.

sample determined by the sex of the speaker are significant, the males having higher numerical values than the females.

(Holmberg 1991: 139; 141)

Det betyder, sagt på dansk, at mht. det flade a, så kan der ikke konstateres klasseforskelle i Nyboder, hvor Projekt Bysociolingvistik hentede sine informanter fra, hvorimod det korte a som findes foran perifere konsonanter, AM-variablen, ligesom i Normann Jørgensens undersøgelse, faktisk kan vises at korrelere med informanternes sociale baggrund: jo lavere social klasse, jo (større frekvens af) lavere vokalvariant. Der er også sammenhæng med informanternes køn, således at mænd i gennemsnit oftere har en lavere variant end kvinder. Normann Jørgensen undersøger ikke stil, men det fremgår af Holmberg 1991: 142f at også stil har betydning for AM sådan at de lavere varianter er hyppigere i den afslappede stilart. AM skulle således være et godt eksempel på den klassiske sociolingvistiske variabel som giver udslag på køn, stil og social klasse (men ikke alder).

Nyboder-optagelserne indgår sammen med en lang række andre i DGCSSs undersøgelser sådan at de gamle optagelser er søgt suppleret med nye af de samme personer som dengang, blot tyve år senere. Vi har valgt at lade studentermedhjælperne gennemlytte både de gamle og de nye optagelser. Det skyldes at gennemlytning også er en historisk specifik proces. Det flade a er en realitet i aflytternes hverdag; de har deres egen definition af det - praktiserer det givetvis selv hver dag, hvert minut. Det betyder at det er helt muligt at a-kvaliteter opfattes anderledes i dag end da Projekt Bysociolingvistik blev aflyttet første gang. Endvidere er der flere personer om at lytte nu. I Projekt Bysociolingvistik aflyttede Henrik Holmberg selv det allermeste, men Inge Lise Pedersen aflyttede også en del. I dag er der på DGCSS mindst tre personer der lytter til hver kodning, og de har efterhånden lyttet til både københavnske, næstvedske og odderske varianter.

I Projekt Bysociolingvistik var der, som vi så, tale om to stilarter, 'casual' og 'non-casual'. Heller ikke denne opdeling bevares i den ny undersøgelse, men erstattes af et skel mellem mange forskellige diskurskontekster (se Gregersen, Beck Nielsen og Thøgersen 2009). Endelig er selve opgørelsesmetoden ændret i forhold til Projekt Bysociolingvistik så der nu angives råtal for de to varianter af AN og AM eller evt. et procenttal som angiver den fladeste variants andel af det samlede antal (AN), hhv. den mest åbne variants (AM).

Det er således umuligt at sammenligne direkte, men dilemmaet i forhold til de to undersøgelser skyldes nok ikke bare det. Der er et reelt forklaringsproblem når man kan konstatere at der i midten af halvfjerdserne er store sociale forskelle mht. brug af a-variant inden for variabelen AN, men at der ikke er det blot 10 år senere. Derimod stemmer AM-resultaterne jo fornemt overens.

Hvad siger den ny undersøgelse så?

7.1. AM-resultater

DGCSS's undersøgelser bekræfter mht. AM, dvs. det korte a foran labiale og velære konsonanter, at dette var en klasse- og kønsmarkør i de gamle optagelser som den også var det i Jens Normann

Jørgensens undersøgelse. Der kan laves en række sammenligninger når man har både gamle og nye optagelser med samme personer. De forskellige personer kan sammenlignes med sig selv så man kan se om de har skiftet deres fordeling af varianter, eller man kan slå dem sammen i grupper så man kan sige noget om sociolekternes udvikling., For AMs vedkommende gælder at der er ikke kun to varianter, men tre. Det viser sig nemlig når man lytter til de gamle bånd – og det vidste vi godt fra Brink og Lund - at der kan være både forskel i vokalkvalitet og forskel i længde. Det korte a forlænges en gang imellem. Det betyder at der er tre varianter, kort a, forlænget kort a og tilbagetrukket kort a. Tilsyneladende er det yderst sjældent at den sænkede og tilbagetrukne vokalkvalitet forlænges.

Historien om kort a foran velær og labial konsonant kan derefter fortælles sådan her: I det København som danner udgangspunkt for skellet mellem Højkøbenhavnsk og Lavkøbenhavnsk, forbindes et tilbagetrukket kort a som manifestation af AM med arbejderklasse og især med den mandlige del af den. Dette viser sig i både Jens Normann Jørgensens undersøgelse og i Projekt Bysociolingvistik. Men når vi optager de samme arbejderklasse-mænd 20 år efter, viser det sig at de stort set har afskaffet den tilbagetrukne variant og har meget få forlængelser. Når der alligevel er signifikant forskel på de to klasser i de nye optagelser fra 2005-2007, skyldes det at mønstret i de to klasser er forskelligt: De er enige om at have overvældende flest af det normale korte åbne a, men arbejderklassen har både nogle få forlængelser og nogle få tilbagetrækninger mens middelklasseinformanterne stort set kun har forlængelser (af i alt 550 eksemplarer er kun 2 tilbagetrukne). Derimod er den meget klare kønsforskelle fra de gamle optagelser fuldstændig udvisket i de ny optagelser.

Vi vil udsætte tolkningen af AM-resultaterne til diskussionen efter at vi har set på AN-resultaterne.

7.2. AN-resultater

Den hævdede æ-agtige variant af AN var i gamle dage en arbejderklassemarkør, men det er den ikke længere. I de gamle optagelser fra Nyboder viser DGCSSs optællinger at det er MC-kvinderne der adskiller sig fra de tre andre grupper nemlig ved at have ganske få flade a'er. De tre andre grupper er enige om at have ca. 11 % af deres AN'er i den æ-agtige gruppe, men middelklassekvinderne har halvt så mange. Det skifter så i de ny optagelser til et forunderligt og højst uventet resultat nemlig at det er middelklasse-mændene der adskiller sig signifikant fra de tre andre grupper. De har som eneste gruppe signifikant flere af de flade a'er i de ny optagelser. Det betyder til gengæld at mønstret nu er ganske ændret, for de andre grupper formindsker deres andel af flade a'er. Skal man tro tallene er det flade a i København²⁴ signifikant hyppigere i en vis aldersgruppe af middelklasse-mænd, nl. dem der er født 1946-63. De var unge da det blev moderne at tale afslappet, dvs. mere arbejderklasset, og tilsyneladende fortsætter de med det, eller rettere de forøger dette præg så de nu er alene om det. Arbejderne er nemlig holdt op med at bruge det.

²⁴ Tallene fra Næstved er anderledes, men det kan jeg ikke komme nærmere ind på her. Se Gregersen, Maegaard og Pharao 2009.

7.3. *Diskussion*

København er stadig normcentret i Danmark, det viser Tore Kristiansens undersøgelser utvetydigt (se Kristiansen 2009 og 2009a). Men København som sprogsamfund har udviklet sig væsentligt i den tyveårsperiode der ligger mellem første og anden optagelsesrunde i det ny projekt. Dels er der sket en uhyre velstandsstigning så det muligvis simpelthen ikke giver økonomisk mening at benytte begreberne arbejderklasse og middelklasse mere. Dels er der sket en forøgelse af den sproglige kompleksitet i sprogsamfundet København. Der er langt flere lekter nu end der var for tyve år siden, og de har navnlig langt flere unge talere end de havde dengang (se fx Marie Maegaards bidrag til dette bind og Quist 2005). Alle disse udviklinger betyder at det er blevet meget mindre oplagt at tolke de forskellige 'træk' som signaler for noget bestemt. Det gør det på en gang sværere for sociolingvisterne at konkludere sociofonetiske undersøgelser og mere interessant.

For ikke så lang tid siden ville man automatisk have fortolket et resultat som det ovenstående - at en bestemt aldersgruppe af middelklassens mænd bruger signifikant flere af en bestemt variant - som et signal, en social identitet. Trækket må bære en social identitet. Før var det arbejderklassens - nu er det middelklassemandenes. Men tøv en kende: For det første er det vigtigt at påpege at det flade a er sjældent, selv hos denne gruppe af middelklassemand. De har gennemsnitlig 16% af dem. For det andet er det her med signal diskutabelt hvis det ikke betyder andet end det det skulle have forklaret, nemlig at et bestemt træk er signifikant hyppigere hos en bestemt del af befolkningen. De middelklassemand der er tale om her, har adskillige måder hvorpå de kan vise at de tilhører netop denne klasse, og derfor præcis *ikke* skal fortolkes som arbejderklasse når de bruger dette træk - som ellers var denne klasses slagvare. Skal man endelig tale om identitet, er den således sammensat af mange forskellige dele (akademisk) middelklasse: tøjstil, politisk overbevisning, foretrukne samtaleemner og arbejdsrelateret jargon - og så lige et lille skvæt arbejderklasse *anno dazumal*.

Måske kommer der engang en ny periode hvor dette træk eller andre tilsvarende kan bruges til entydig signaleren, men mit gæt er at de tider er forbi.

Skal man konkludere denne lille historie i lyset af den store, kan man sige at sociolingvistikken som metode har overtaget dialektforskningens rolle mht. studiet af moderne talesprog i takt med at det danske samfund udviklede sig fra at være et landbosamfund til at blive et (post)industrielt. I mellemp perioden studerede man først og fremmest dialektafviklingen som en proces hvor særdialektale træk tabes og erstattes af standardsprogets, evt. af karakteristisk regiolektale. Metoden blev først brugt på landet; nu bliver den også brugt i byerne og om lidt bliver vi nødt til at forny den. Vi er allerede i gang.

Frans Gregersen

Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier

Njalsgade 136, 5. sal, 2300 København S

fg@hum.ku.dk

Litteratur

- Acta Congressus Madvigiani 1957: *La structure classique de la civilisation occidentale moderne: LINGUISTIQUE*. (Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague vol. XI). Copenhague: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.
- Andersen, Torben (udg.) 1993: *Sociolingvistiske temaer*. Festskrift til professor Mogens Baumann Larsen. Ålborg: Institut for Kommunikation. Aalborg Universitetscenter
- Berntsen, M. og Larsen, Amund B. 1925: *Stavanger bymål*. Oslo
- Blatt, Franz 1957: "Latin influence on European syntax". Acta Congressus Madvigiani 1957: *La structure classique de la civilisation occidentale moderne: LINGUISTIQUE*. (Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague vol. XI). Copenhague: Nordisk Sprog- og Kulturforlag. 33-69.
- Bojsen, Else 1982: *Fra Den Stundesløse til Gorm den Gamle*. Maskinmesteroptegnelser fra Det Kgl. Teater 1782-1785. København: Akademisk forlag.
- Brink, Lars og Lund, Jørn 1975: *Dansk rigsmål 1-2*. København: Gyldendal.
- Brøndum-Nielsen, Johs. 1927: "Om de danske Dialekter." *Danske Folkemaal*, 1. 2-10.
- Dahlerup, Verner 1921: *Det danske Sprogs Historie i almenfattelig Fremstilling*. Anden gennemsete Udgave. København: J.H. Schultz.
- Ejskjær, Inger 1964: "Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk." *Dialektstudier* 1. bind. København: J.H.Schultz.7-50.
- Geist, Hanne Louise og Larsen, Mogens Baumann 1973: "Sprogsamfund, rolle/domæne, social institution." *NyS* 5. København: Akademisk forlag. 81-105.
- Geist, Hanne Louise og Baumann Larsen, Mogens 1974: "Lokalsprog og regionalsprog på Bornholm." *Dialektstudier* 3. København: Akademisk forlag. 137-168.
- Gregersen, Frans 1988: "Style Analysis." Albris et al.: *Interim Report on The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. Copenhagen: Institute of Nordic Philology, University of Copenhagen. 79-97.
- Gregersen, Frans 2009: "The Design and Data of the LANCHART Study." *Acta Linguistica Hafniensia* 41: Gregersen (ed.): *Language Change in Real Time*. Copenhagen: C.A.Reitzel.
- Gregersen, Frans og Pedersen, Inge Lise (eds.) 1991: *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. Parts one and two. (Institut for dansk Dialektforskningens publikationer, Serie A nr.30). København: C.A. Reitzel.
- Gregersen, Frans, Beck Nielsen, Søren and Thøgersen, Jacob 2009: "Stepping into the same river twice, On the Discourse Context Analysis." *Acta Linguistica Hafniensia* 41: Gregersen (ed.): *Language Change in Real Time*. Copenhagen: C.A. Reitzel.
- Gregersen, Frans, Maegaard, Marie and Pharaon, Nicolai 2009: "The long and short of A variation in Danish." *Acta Linguistica Hafniensia* 41: Gregersen (ed.): *Language Change in Real Time*. Copenhagen: C.A. Reitzel.
- Holmberg, Henrik 1991: "The sociophonetics of some vowel variables in Copenhagen Speech." Gregersen and Pedersen (eds.): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. Part one. (Institut for dansk Dialektforskningens publikationer, Serie A nr.30). København: C.A.Reitzel. 107-239.
- Horvath, Barbara 1985: *Variation in Australian English*. The sociolects of Sydney. (Cambridge Studies in Linguistics 45). Cambridge: Cambridge University Press
- Jensen, Anker 1898: "Sproglige Forhold i Åby Sogn." *Dania*. 5. 213-231.
- Jensen, Ella 1967: "Om Sproget i Århus 1900-1910." *Dialektstudier*. 2. København: Akademisk forlag. 197-270.
- Johansen, Hans Chr. 2005: *Danmark i tal*. (Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie bind 17).

København: Gyldendal og Politiken.

- Jul Nielsen, Bent og Nyberg, Magda 1992: "Talesprogsvariationen i Odder kommune. I. Lokalsprog og rigsmål i sociolingvistisk belysning." *Danske folkemål* 34. 43-202.
- Jørgensen, Jens Normann 1980. "Det flade a vil sejre. En undersøgelse på sociolingvistisk grundlag af visse københavnske sprogforhold." *SAML* 7. 67-124.
- Jørgensen, Jens Normann og Kjeld Kristensen 1996: "On Boundaries in Linguistic Continua", *Language Variation and Change* 7. 153-168.
- Kristensen, Kjeld 1978: "Variationen i vestjysk stationsby-mål. En kvantitativ sociolingvistisk dialektundersøgelse i Vinderup, Ringkøbing Amt." *Dialektstudier* 4/2. København: Akademisk forlag. 29-109.
- Kristensen, Marius: "Et dansk købstadsmål for 200 år siden. (Odense-målet ved 1740)." *Danske Folkemaal*, 9. 28-43.
- Kristiansen, Tore 1992: "Har regionalsprog en fremtid i Danmark?" *Danske folkemål* 34. 203-247.
- Kristiansen, Tore 2009: "Mig og de danske dialekter – en fortælling om baggrunden for mine fortællinger", i dette bind.
- Kristiansen, Tore 2009a: "The macro-level social meanings of late-modern Danish accents." *Acta Linguistica Hafniensia* 41: Gregersen (ed.): Language Change in Real Time. Copenhagen: C.A. Reitzel.
- Køster, Finn 1998: "Da jokket vi med Fyns Tidende". Om den nye regionale præteritum i fynsk." *Danske folkemål* 40. 25-50.
- Køster, Finn 2000: "Træk af sproget i byerne på Fyn". *Danske talesprog*, 1. København: C.A. Reitzels forlag. 89-108.
- Køster, Finn 2002: "Om to fynske købstadsdagbøger og forfatternes gengivelse af ede-bøjningen." *Danske talesprog*, 3. København: C.A. Reitzels forlag. 79-92.
- Labov, William 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington D.C.: Center for Applied Linguistics
- Labov, William 1972: *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Labov, William 2002: How I got into Linguistics and what I got out of it. Kan downloades fra Labovs hjemmeside: <http://www.ling.upenn.edu/~wlabov/home.html>
- Labov, William 2006: *The social stratification of English in New York City*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Larsen, Amund B. 1907: *Kristiania bymål*. Oslo: Bymålslaget.
- Larsen, Amund B. og Stoltz, Gerhard 1911: *Bergens bymål*. Kristiania.
- Larsen, Amund B.: Stavanger Bymål, se: Berntsen og Larsen
- Larsen, Mogens Baumann 1965: „Københavnsk. Problemer ved beskrivelse af et storbyprog.” *Selskab for Nordisk Filologi. Årsberetning for 1965-1966*. København 1968. 3-4
- Larsen, Mogens Baumann 1972: „Introduktion til sociolingvistikken.” *NyS (Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori)* 4. 3-17.
- Larsen, Mogens Baumann (i tidsskriftet opført som Baumann-Larsen) 1973: "The Function of Dialects in the Religious Life of the Bornholm Inhabitants." *Internationales Jahrbuch für Religionssoziologie/International Yearbook for the Sociology of Religion*. Vol. VIII: II Religion und Sprache/Religion and Language. 236-242.
- Larsson, Kent 1977: Om arrangerade inspelningssituationer. (FUMS-rapporter nr. 50). Uppsala: Uppsala Universitet, Forskningskommitten i Uppsala för Modern Svenska
- Loman, Bengt 1991: "Studiet av stadsmål i Norge og Sverige 1850-1950." *Folkmålsstudier* 33. 9-72.
- Loman, Bengt 1993: "Bland negrer och sociolingvister – minnen från Washington." Andersen,

- Torben (udg.): *Sociolingvistiske temaer*. Festskrift til professor Mogens Baumann Larsen. Ålborg: Institut for Kommunikation. Aalborg Universitetscenter. 79-89.
- Mægaard, Marie 2007: Udtalevariation og -forandring i københavnsk – en etnografisk undersøgelse af sprogbrug, sociale kategorier og social praksis blandt unge på en københavnsk folkeskole. *Danske talesprog* 8. København: C.A. Reitzel and Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Dialektforskning
- Martinet, André 1953: "Preface". Weinreich: *Languages in Contact*. Findings and problems. Fifth printing. London/The Hague/Paris: Mouton 1967. vii-ix.
- Mortensen, Mette 1971: Vurdering af eget talesprog. Upubl. Speciale i dansk. Afd. for Dialektforsknings manuskriptsamling nr. 262.
- Pedersen, Inge Lise 1985: "Dialektudtynding på Fyn. Et forsøg med implikationsanalyse". *Danske folkemål* 27. 83-102
- Pedersen, Inge Lise 1991: "Højskolen og dialekterne – og dialektologerne." *Danske folkemål* 33. 75-86
- Pedersen Inge Lise 1998: "Sprog køn." *NyS* 24. København: Akademisk forlag. 9-40.
- Pedersen, Inge Lise 2001: "Bymålenes stilling i Danmark. En oversigt og diskussion." Marianne Blomqvist (red.): *Våra språk i tid och rum*. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors Universitet B:21). Helsingfors Universitet.
- Pedersen, Karen Margrethe og Hansen, Lise Horneman 1996: "En provinsby som sprogligt normcenter? Sammenligning af sprogbrugen på Langeland og i Svendborg. *Studier i talesprogsvariation og sprogkontakt. Til Inger Ejkskjær på halvfjerdsårsdagen den 20. maj 1996*. København: C.A. Reitzel. 252-263.
- Quist, Pia 2005: Stilistiske praksisser i storbyens heterogene skole. En etnografisk og sociolingvistisk undersøgelse af sproglig variation. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Quist, Pia og Zander Hagen, Jimmy 2007: *Sprogforløb i dansk. Sprogsociologi, sprogpsykologi, sprogfilosofi*. København: Gyldendal.
- Rasmussen, Børge 1936: "Lidt om Gammelkøbenhavnsk." *Danske folkemaal*. 10.113-119.
- Schoonderbeek Hansen, Inger 2007: "Åbydialekt i 1890'erne – om Danmarks første sociolingvist, Anker Jensen." *Ord & Sag* 27. Aarhus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning. 19-27.
- Skautrup, Peter 1921: "Om Folke- og Sprogblanding i et vestjysk Sogn." optrykt i: Skautrup: *Dansk sprog og kultur*. Udvalgte afhandlinger og artikler 1921-1971. København: Gyldendal. 9-21.
- Skautrup, Peter 1944-68: DSH = *Det danske Sprogs Historie* I- V. København: Gyldendal.
- Thorsen, P.K. 1906: "Hvor gammelt er det nye i det danske sprog?", optrykt i: Thorsen: *Afhandlinger og Breve*, bind II. København: Schönbergske. 84-86.
- Thorsen, P.K. 1912: "Den berømteste Dialektgrænse i Danmark." optrykt i: Thorsen: *Afhandlinger og Breve*, bind II. København: Schönbergske. 107-135.
- Weinreich, Uriel 1953: *Languages in Contact*. Findings and problems. Fifth printing. London/The Hague/Paris: Mouton 1967